

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР «МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»
ЧЕРКАСЬКИЙ МІСЬКИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА, ЕКСКУРСІЙ
ТА СПОРТУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Тетяна Нераденко

**ПРОГРАМА
«АРХЕОЛОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО»**

**Дослідницько-експериментальний
напрямок**

**(секція археології Черкаського територіального відділення
Малої академії наук України)**

Київ—2013

Редакційна колегія:

С. О. Лихота, Т. М. Нераденко,
Л. М. Панчук, І. М. Шевченко

Рекомендовано науково-методичною радою Національного центру
«Мала академія наук України» (протокол № 3 від 26.11.2013 р.)

Нераденко Т. Програма «Археологічне краєзнавство» : дослідницько-експериментальний напрям (секція археології Черкаського територіального відділення Малої академії наук України) / Тетяна Нераденко ; [відп. за вип. О. Лісовий]. – К. : ТОВ «СІТПРІНТ», 2013. – 46 с.

У виданні представлено авторську програму з позашкільної освіти дослідницько-експериментального напрямку із археологічного краєзнавства секції археології Черкаського територіального відділення Малої академії наук України.

Видання розраховане на педагогічних працівників позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, які займаються організацією науково-дослідницької роботи учнів – членів Малої академії наук України.

© Нераденко Т. М., 2013

© Національний центр

«Мала академія наук України», 2013

© Черкаський міський Центр туризму,
краєзнавства, екскурсій та спорту
учнівської молоді

ПРОГРАМА «Археологічне краєзнавство»

Початковий, основний і вищий рівні

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В сучасну епоху державного і духовного відродження України важливого значення набуває краєзнавча освіта учнівської молоді.

Археологічне краєзнавство як наукова галузь вивчає витоки й найдавніші сторінки нашої історії і культури на підставі досліджень археологічних пам'яток.

Зміст програми з позашкільної освіти дослідницько-експериментального напрямку спрямований на вивчення археологічного краєзнавства в межах окремого регіону, зокрема Черкащини. У програмі враховано конкретні можливості матеріальної, методичної і наукової бази в галузі археологічного краєзнавства в Черкасах і області.

Метою програми є формування компетентностей особистості в процесі науково-дослідницької діяльності в галузі археологічного краєзнавства.

Основні завдання даного курсу полягають у формуванні в учнів таких компетентностей:

– *пізнавальної*: оволодіння поняттями, знаннями в галузі археологічного краєзнавства; ознайомлення з визначними археологічними пам'ятками Черкащини, що є надбанням давньої історії і культури України, Європи і світу, з археологічними колекціями музейних закладів міста і області; оволодіння методикою музеєзнавчої роботи; участь у різних формах археологічного краєзнавства; ознайомлення з формами і напрямками науково-дослідницької роботи з археологічного краєзнавства, участь в археологічних розвідках і розкопках; ознайомлення з основами науково-дослідницької роботи; отримання знань про туристичний та екскурсійний потенціали археологічних пам'яток Черкащини; отримання базових знань з загальної туристської підготовки, з техніки безпеки життя та першої долікарської допомоги;

– *практичної*: формування умінь і навичок проведення польових археологічних досліджень, камеральної обробки археологічних знахідок, первинної реставрації та консервації археологічних матеріалів, ведення польової документації, креслення карт, схем, фотографування археологічних об'єктів; створення нових музейних експозицій із археологічних знахідок і проведення по них екскурсій; розробка туристичних маршрутів археологічними пам'ятками краю і проведення по них екскурсій; набуття навичок наукової роботи з археологічного краєзнавства; написання дослідницьких робіт та участь з ними у різних конкурсах та конференціях; оволодіння загальнотуристичними вміннями і навичками, необхідними для участі в археологічних експедиціях; набуття умінь надання першої долікарської допомоги;

– *творчої*: набуття досвіду самостійної науково-дослідницької роботи; формування стійкого інтересу до археологічного краєзнавства; розвиток пошукової, дослідницької діяльності, пізнавальної потреби; формування рис творчої особистості і якостей цілеспрямованого науковця;

– *соціальної*: формування дбайливого ставлення до історико-культурного надбання народу; розвиток національної свідомості, історичного кругозору, патріотизму, високої духовності; допрофесійна підготовка майбутніх науковців, допомога у виборі професії; здатність пропагувати надбання давньої історії та культури України; формування чіткої життєвої позиції і позитивних якостей емоційно-вольової сфери; вміння працювати в колективі та приймати правильні рішення у сучасних умовах соціального життя.

Програма «Археологічне краєзнавство» підготовлена з урахуванням рівня сучасних досягнень науки в галузях археології, давньої історії і культури, пам'яткоохоронної роботи, музеєзнавства, туристсько-екскурсійної справи, педагогіки.

Програма складається з кількох базових і допоміжних блоків. Базові блоки відображають основний зміст навчальної програми щодо вивчення археологічного краєзнавства та пов'язаних з ним інших аспектів навчально-виховного процесу. Допоміжні блоки допомагають у формуванні умінь і навичок загальнофізичного і загальнотуристичного характеру, сприяють поліпшенню фізичного здоров'я вихованців, підготовці їх до туристсько-краєзнавчих подорожей і археологічних експедицій.

Програма гуртка реалізується шляхом послідовного навчання на початковому, основному та вищому рівнях. На опрацювання навчального матеріалу відводиться 216 годин на рік (6 годин на тиждень). На засвоєння кожного рівня передбачено по одному року навчання.

Навчальною програмою заплановано проведення теоретичних занять і практичних в приміщенні та на місцевості. Види занять у процесі навчання взаємопов'язані та логічно доповнюють одне одного.

На початковому рівні навчання учні ознайомлюються з археологією та найдавнішою історією Черкащини, набувають первинних практичних навичок роботи з археологічними матеріалами, проведення польових археологічних досліджень.

На основному рівні навчання вихованці поглиблено вивчають археологічне краєзнавство як науку, особливості визначних археологічних пам'яток Черкащини; ознайомлюються з методикою музеєзнавчої та туристсько-екскурсійної роботи; набувають навичок ведення польової документації, креслення карт, схем, фотографування археологічних об'єктів, створення нових музейних експозицій із археологічних знахідок і проведення по них екскурсій, розробки туристичних маршрутів за археологічними пам'ятками краю та проведення екскурсій за ними; удосконалюють навички проведення польових археологічних досліджень, вміння камеральної обробки археологічних знахідок. Учні займаються проведенням власних наукових досліджень.

На вищому рівні навчання – вихованці закріплюють отримані знання з археологічного краєзнавства; вивчають діяльність відомих археологів України на Черкащині; ознайомлюються з методами інтерпретації і історико-культурної реконструкції; вивчають зв'язки археології з природничими і гуманітарними науками, можливості інформатизації археологічних знань; беруть участь у різних краєзнавчих конкурсах, вікторинах, заочних експедиціях, конференціях; удосконалюють навички проведення польових археологічних досліджень і камеральної обробки знайдених матеріалів, вміння працювати в архівах, бібліотеках, музеях, заповідниках та інших установах і організаціях; проведення самостійної науково-дослідницької роботи з археологічного краєзнавства; продовжують дослідження своєї тематики, оформлюють роботу, беруть участь у Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України.

За програмою можуть проводитися також заняття в групах індивідуального навчання відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, що затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 11.04.2004 р. № 651 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 10.12.2008 р. № 1123). Індивідуальні заняття забезпечують диференційований підхід відповідно до віку, особистісних можливостей, здібностей учнів, дають можливість використовувати різні організаційні форми роботи під час проведення наукових досліджень.

Програма розрахована на учнів 9–11 класів, віком від 14 до 17 років.

Програма відображає новий підхід до організації позашкільної освіти учнівської молоді. В її основі різноманітність, доступність і наступність навчання; інтерактивність, індивідуальність, безперервність і послідовність навчання; професійна орієнтація, виховання всебічно розвиненої, з навиками самостійної роботи, творчо обдарованої особистості з активною життєвою позицією.

Методи подання навчального матеріалу визначаються керівником секції з огляду на тему заняття, рівень підготовки слухачів.

На заняттях застосовуються різноманітні засоби навчання: друковані, технічні, екранні.

Для реалізації змісту програми керівник гуртка використовує сучасні інноваційні педагогічні технології, можливості інформатизації і дистанційні форми навчання. Для розвитку здібностей, задоволення потреб і уподобань гуртківців широко застосовуються в навчально-виховному процесі такі форми роботи, як розв'язування кросвордів, вікторини, брейн-ринги, різні творчі конкурси; в базові блоки включено теми, які пов'язують археологічне краєзнавство і музеєзнавство, туристсько-екскурсійну роботу, охорону пам'яток, методику наукових досліджень. Знання, отримані на теоретичних заняттях, закріплюються в ході практичних занять в приміщення та на місцевості, які мають дослідницько-експериментальний зміст.

Розподіл годин у програмі орієнтовний. Керівник гуртка може змінювати кількість годин, відведених на їх вивчення, вносити зміни у зміст відповідно до інтересів і побажань учнів, об'єктивних умов роботи секції.

Початковий рівень

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Розділ, тема	Кількість годин		
		усього	теоретичні	практичні
1	Вступне заняття	4	2	2
2	Археологія як наука. Основні поняття археології	4	2	2
3	Історія археологічної науки. Законодавчі аспекти археологічних досліджень	8	4	4
4	Геологічне минуле Землі. Основи антропогенезу	4	2	2
5	Археологічна періодизація	2	2	–
6	Палеоліт – давньокам'яний вік. Пам'ятки палеоліту на Черкащині	4	2	2
7	Мезоліт – середньокам'яний вік. Пам'ятки мезоліту на Черкащині	4	2	2
8	Неоліт – новокам'яний вік. Пам'ятки і культури неоліту на Черкащині	10	4	6
9	Енеоліт – мідно-кам'яний вік. Пам'ятки і культури енеоліту на Черкащині	10	4	6
10	Доба бронзи. Пам'ятки і культури епохи бронзи на Черкащині	10	4	6
11	Ранньозалізний вік. Кімерійці, скіфи, сармати. Пам'ятки і культури Черкащини	14	6	8
12	Пам'ятки доби кам'яного, мідного, бронзового, ранньозалізного віку в експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею	4	–	4
13	Зарубинецька культура. Пам'ятки зарубинецьких племен на Черкащині	8	4	4

14	Черняхівська культура. Епоха Великого переселення народів. Пам'ятки черняхівських племен в краї	8	4	4
15	Ранні слов'яни. Східнослов'янські племена напередодні утворення Київської Русі. Культури і пам'ятки в краї	14	6	8
16	Київська Русь. Пам'ятки IX–XIII ст. на Черкащині	14	8	6
17	Пізньосередньовічні пам'ятки кочових племен Подніпров'я IX–XIII ст. Литовський період др. пол. XIV – пер. пол. XVI ст.	6	2	4
18	Пам'ятки доби ранніх слов'ян і Київської Русі в експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею	4	–	4
19	Доба українського козацтва. XVI–XVIII ст. Археологічні пам'ятки Черкащини	14	8	6
20	Основи науково-дослідницької діяльності	14	6	8
21	Польова археологія. Методика проведення польових археологічних робіт	20	6	14
22	Загальна туристична підготовка	12	6	6
23	Підготовка до археологічних польових досліджень	10	2	8
24	Екскурсії, конкурси, тематичні заходи	12	2	10
25	Підсумкове заняття	2	1	1
Разом		216	89	127

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступне заняття (4 год)

Секція «Археологічне краєзнавство» Черкаського територіального відділення Малої академії наук України: мета, завдання, план роботи.

Інструктаж із безпеки життєдіяльності. Правила поведінки під час теоретичних і практичних занять в навчальному закладі, кабінеті, музеї, на місцевості. Організаційні питання.

Практична частина. Тренінгове заняття «Знайомство членів гуртка» з виконанням вправ «Хто я?», «Не хочу хвалитися, але я...», «Чому я тут?», «Блопси», «Бінго» та ін.

2. Археологія як наука. Основні поняття археології (4 год)

Археологія як частина історичної науки, її значення і сутність. Археологія та інші історичні дисципліни. Предмет і завдання археології. Археологічні та історичні джерела.

Типи (побутові, поховальні тощо) і види (стоянки, поселення, городища, селища, кургани та ґрунтові могильники, вали та рови, монетні та речові скарби, залишки фортець та майданів, мегалітичні споруди та кам'яні стели, святилища, капища, зольники та ін.) археологічних пам'яток. Археологічні пам'ятки на Черкащині: види, кількість, особливості, поширення тощо.

Основні поняття та терміни археології: культурний шар і культурний горизонт, матеріальна і духовна культура, археологічна культура і археологічна пам'ятка, археологічна стратиграфія, профіль, ярус, археологічна періодизація та хронологія, археологічна класифікація тощо.

Практична частина. Укладання словника основної археологічної термінології. Вікторина «Археологія».

3. Історія археологічної науки. Законодавчі аспекти археологічних досліджень (8 год)

Вступ в історію археологічної науки. Становлення археології як науки у XIX ст. Археологія XX ст. Основні завдання археології у XXI ст.

Видатні археологи та визначні відкриття минулого. Археологічні музеї, товариства, комісії, видання.

Охорона пам'яток археології. Законодавчі аспекти археологічних досліджень. Відкритий лист. Кримінальна відповідальність за знищення археологічних пам'яток. Збереження археологічних колекцій.

Практична частина. Екскурсія до Товариства охорони пам'яток історії та культури на Черкащині та до Археологічної інспекції управління культури Черкаського облдержадміністрації.

Опрацювання Закону України «Про охорону археологічної спадщини» (2003 р.).

4. Геологічне минуле Землі. Основи антропогенезу (4 год)

Геологія і археологія. Геологічні епохи і періоди. Зміни ландшафту, фауни і флори. Ґрунтознавство.

Походження людини. Палеоантропогенез. Основні етапи еволюції людини: виділення з тваринного світу, прямоходження, штучні інструменти, абстрактне мислення та мова, первісне стадо, знаряддя праці тощо. Людина і природне середовище. Палеозоологія, палеоботаніка, остеологія.

Практична частина. Екскурсія у відділ природи Черкаського обласного краєзнавчого музею, знайомство з експозицією геологічного минулого Землі і Черкащини.

Укладання особистого словника-довідника з археології.

5. Археологічна періодизація (2 год)

Періодизація давньої історії в трудах античних авторів, учених Середньовіччя та Нового часу. Сучасна археологічна періодизація і хронологія.

6. Палеоліт – давньокам'яний вік. Пам'ятки палеоліту на Черкащині (4 год)

Періодизація палеоліту: ранній, середній, пізній. Основні етапи розвитку людини.

Ранній і середній палеоліт. Заселення території України. Льодовики та їх вплив на історію людства. Поява жител. Удосконалення техніки обробки каменю. Форми привласнюючого господарства. Первісне стадо. Знахідки мустьєрської епохи на Черкащині: Сміла, Канів, Нечаєве-3, Маслове-5, Ясівка та ін.

Пізній палеоліт. Освоєння нових територій. Перші поховання. Зародження релігії, мистецтва. Кровнородинна община. Матріархат. Одомашнення тварин. Удосконалення техніки обробки знарядь праці. Будівництво жител. Людина розумна. Виникнення релігії та мистецтва. Стоянки та місця знахідок пізнього палеоліту на Черкащині – Межиріч, Гордашівка та ін. Кістяк пізньопалеолітичної людини в басейні Гірського Тікичу.

Практична частина. Знайомство з археологічною колекцією із мустьєрських стоянок Нечаєве-3, Маслове-5, Ясівка в Археологічному музеї Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.

Укладання особистого словника-довідника з археології.

7. Мезоліт – середньокам'яний вік.

Пам'ятки мезоліту на Черкащині (4 год)

Мікроліти і макроліти, розвиток техніки обробки кременю. Винайдення луку і стріл. Відступ льодовика, посилення ролі рибальства, перші човни та весла. Одомашнення тварин. Виникнення зачатків відтворюючого господарства. Подальше розселення людей, культурні зони: південна, лісова, лісостепова. Виникнення племен.

Кукрекська культура. Міграція її людності із Побужжя у Середнє Подніпров'я. Місця знаходжень та пам'ятки мезоліту на Черкащині – Дніпровець, Добрянкa-1, 2, 3, В'язівкa, Велика Андрусівкa, Чапaївкa, Юрoвa Гoрa, Старосілля та ін.

Практична частина. Замальовки крем'яних знарядь праці та реконструкції вкладишевих знарядь по мікролітам.

Укладання особистого словника-довідника з археології.

8. Неоліт – новокам'яний вік.

Пам'ятки і культури неоліту на Черкащині (10 год)

«Неолітична революція» в історії людства: поширення землеробства і скотарства, поява гончарства і ткацтва, нові транспортні засоби, передумови зародження металургії, нові прийоми обробки каменю – шліфування, пиляння, свердлення, розквіт родинного ладу, первісний обмін.

Неолітичні пам'ятки на Черкащині. Дніпро-донецькa культурно-історична спільність. Неолітичні поселення по берегах рік – Дніпра, Росі, Тясмина та ін. Неолітичне поселення Піщики, Мутихи, Діжoвa, Старосілля, Чапaївкa, Молюхів Бугор та ін. 40 нових місць знаходження неолітичних матеріалів в Черкаському Подніпров'ї, відкритих А. В. Дeткіним.

Практична частина. Археологічна подорож на неолітичне поселення в районі Дахнівського каналу.

Збір підйомного матеріалу, камеральна обробка знайдених археологічних матеріалів.

9. Енеоліт – мідно-кам'яний вік.

Пам'ятки і культури енеоліту на Черкащині (10 год)

Поява міді. Перший суспільний розподіл праці. Найдавніші скотарі і землероби. Винайдення гончарного круга.

Енеолітичні культури на Черкащині. Східнотрипільська культура та її локальні групи, «прото-міста», характеристика матеріальної і духовної культури. Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» в Тальнівському районі Черкаської області. Поселення-гіганти – Тaльянки (450 га), Чичеркозівкa (300 га), Майдaнецькe (270 га), Небелівкa (250 га),

Доброводи (250 га), Глибочок (200 га), Аполянка (200 га), Веселий Кут (150 га), Косенівка (120 га), Розсохуватка (100 га) та ін.

Середньостогівська культурно-історична спільність та її поселення в краї – Сунка, Адамівка, Домантово, Хрести, Вереміївка, Жовтин та ін. Молуховобугорська група пам'яток. Півіхінська культура.

Ямна культура. Курганний могильник мідного віку у с. Вербівка Кам'янського району Черкаської області. Побутові та поховальні пам'ятки давньоямної культури в краї. Результати розвідок поселень та розкопок ямних поховань в курганах у зонах спорудження зрошувальних систем на землях селищ Червона Слобода, Леськи, Вергуни, Нечаївка, Худяки, Чорнявка, Думанці, Лящівка, Іркліїв, Мала Бурімка, Пальмира, Клищенці та ін.

Практична частина. Екскурсія на поселення Васишини – пам'ятку археології національного значення, ознайомлення з розкопками півіхінського поселення початку III тис. до н. е.

Перегляд фільму про трипільську культуру на Черкащині. Ознайомлення з «Трипільською енциклопедією».

Звіт – мультимедійна презентація про Трипільську культуру.

10. Доба бронзи.

Пам'ятки і культури епохи бронзи на Черкащині (10 год)

Поява бронзи. Удосконалення обробки каменю. Засоби сполучення. Розквіт осілих землеробських та відособлення кочових скотарських племен. Поширення патріархально-родового устрою. Нерівність економічного розвитку районів. Прискорення соціально-економічного розвитку. Початок процесу класоутворення.

Культури епохи бронзи на Черкащині: середньодніпровська, катакомбна, багатоваликової кераміки, східнотшинецька, зрубна, білогрудівська. Їх пам'ятки на Черкащині: поселення Чикалівка, Огринь-Підкова, Велика Андрусівка, Вовківка, Умань, Канів, В'язівка, Мошни, Воїнська Гребля, Стара Огринь, Журавка, Піщане, Бучак, Суботівське городище, могильники Заломи та Вергуни, скарби Калантаєва, Соснівки, Мельниківський, Старосільський, Стецівський та ін.

Практична частина. Брейн-ринг «Матеріальна культура племен бронзового віку на Черкащині».

Укладання особистого словника-довідника з археології.

11. Ранньозалізний вік. Кімерійці, скіфи, сармати.

Пам'ятки і культури Черкащини (14 год)

Відкриття та поширення заліза. Сиродутний метод. Перші центри виготовлення заліза. Економічні та соціальні наслідки впровадження заліза. Хронологія залізного і ранньозалізного віку.

Кіммерійці. Чорноліська культура та її пам'ятки на Черкащині – городища Велика Андрусівка, Дністровка, Григорівське, Московське, Тясминське, Суботівське, поховання військової аристократії у курганах поблизу сіл Носачів та Квітки.

Скіфи. Загальна характеристика культури. Землеробські племена скіфського часу на Черкащині. Виникнення великих городищ (Трахтемирівського, Пастирського, Шарпівського, Буда-Макіївського, Мотронинського та ін.), курганних могильників скіфської знаті (Бересняги, Ємчиха, Бобриця, Пищальники, Гамарня, Матусів, Синявка, Рижанівка, Журавки, Гладківщина, Придніпровське та ін.). Розкопки скіфських поховань на Черкащині в середині XIX – на початку XXI ст.

Сармати. Походження, формування і розвиток сарматської культури. Сарматські поховання на Черкащині поблизу с. Райгород, Колодисте, Баштеки, Залевки, м. Сміла.

Практична частина. Зустріч з археологами – авторами розкопок скіфських курганів на Черкащині – М. П. Сиволапом, Л. Г. Сиволап, В. В. Неродою, О. В. Назаровим (за домовленістю).

Створення кросвордів на тему «Пам'ятки скіфів на Черкащині».

12. Пам'ятки доби кам'яного, мідного, бронзового, ранньозалізного віку в експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею (4 год)

Практична частина. Екскурсія до Черкаського обласного краєзнавчого музею для ознайомлення з експозицією першого залу відділу «Археологія», в якому розміщено археологічні колекції та найцікавіші знахідки, починаючи з муст'єрської епохи (150–40/35 тис. років тому) до пізньоскіфських пам'яток Черкащини (IV ст. до н.е.).

Закріплення теоретичних знань про археологічні культури та пам'ятки Черкащини під час огляду матеріалів музейної експозиції.

Міні-залік у формі теоретично-практичного квесту.

Укладання особистого словника-довідника з археології.

13. Зарубинецька культура. Пам'ятки зарубинецьких племен на Черкащині (8 год)

Зарубинецька культура. Господарство, житла, поховальний обряд. Пам'ятки зарубинецької культури на Черкащині: поселення, городища, могильники поблизу сіл Залевки, Жаботин, Трахтемирів, Монастирок, Зарубинці, Тростянець, Ліплява, Пекарі, Межиріч, Сахнівка, Мошни, Свидівок, Михайлівка, Суботів, Калинівка, Орловець, Петрики, Товста, Литвинець, міст Канів, Черкаси та ін.

Практична частина. Перегляд фотоматеріалів з розкопок зарубинецького пам'яток Канівщини. Мультимедійна презентація комплексу матеріальної культури зарубинецьких племен.

Набуття навичок малювання археологічних знахідок.

14. Черняхівська культура. Епоха Великого переселення народів. Черняхівські пам'ятки в краї (8 год)

Соціально-політична організація кочових племен Євразії в пер. пол. I тис. до н. е. Гуни, готи, алани, болгари. Основні напрямки їх пересувань, основні веги історії, матеріальний комплекс.

Черняхівська культура. Керамічний комплекс, знаряддя праці, предмети побуту, прикраси. Пам'ятки черняхівської культури в Черкасах і області (поселення, могильники, скарби): Черкаси-центр, Журавка, Рижанівка, Хрещатик, Червона Слобода, Леськи, Маслове, Стецівка, Михайлівка, Пішки, Добра, Саморідня, Мошни, Кам'янка, Корсунь-Шевченківський, Сміла та інші.

Практична частина. Знайомство з матеріалами черняхівського могильника «Черкаси-Центр» в музеї «Археології Середньої Наддніпрянщини» Черкаського Національного університету ім. Богдана Хмельницького.

Фотографування археологічних знахідок.

Укладання особистого словника-довідника з археології.

15. Ранні слов'яни. Східнослов'янські племена напередодні утворення Київської Русі. Культури і пам'ятки в краї (14 год)

Проблема походження слов'ян. Наукові теорії про походження слов'ян. Писемні джерела античних авторів про слов'ян (Тацит, Йордан, Прокопій Кесарійський). Візантійські та східні автори про слов'ян. Венеди, анти, склавини. Розселення східних слов'ян в пер. пол. I тис. н.е.

Археологічні культури середини I тис. н.е.: пеньківська, колочинська, корчакська. Розвиток союзів східних слов'ян у другій половині I тис. н. е. (VI – IX ст.). Процес класоутворення. Передумови виникнення держави. Археологічні культури напередодні утворення Київської Русі: райковецька, роменська, волинцевська.

Пам'ятки ранніх слов'ян на Черкащині – поселення, городища, могильники, скарби. Канівське поселення полян, Пастирське городище, поселення поблизу Монастирка, Мліїва, Бучака, Луковиці, Виграїва, Дзензелівки, Орадівки, Вергунів, Лозівка, Суботова, скарби біля сіл Мартинівка, Хацьки, Вільховчик, Залевки та ін.

Комплекс матеріальної культури: керамічні вироби, знаряддя праці, предмети побуту і культу, прикраси та інші. Духовна культура ранніх слов'ян.

Практична частина. Археологічна подорож на ранньослов'янське поселення у с. Леськи Черкаського району (за 19 км від Черкас), збір підйомного матеріалу.

Камеральна обробка знайдених матеріалів, малювання, фотографування. Опис археологічної знахідки.

16. Київська Русь. Пам'ятки IX–XIII ст. на Черкащині (14 год)

Київська Русь. Загальна характеристика соціального, економічного, політичного та культурного розвитку. Письмові і археологічні джерела. Походження назви «Русь».

Давньоруські міста, городища, поселення, змієві вали, могильники, скарби та інші пам'ятки Черкащини. Родень, Воїнь, Желдь, Пісочен, Канів, Корсунь, Заруб, Дівич-Гора та ін. Сахнівський скарб давньоруської княгині.

Загальна характеристика матеріальної культури за даними розкопок. Ремесла, торгівля, економічні зв'язки.

Монументальна архітектура та мистецтво Київської Русі. Від язичництва до християнства. Успенський Собор XII ст. в Каневі.

Практична частина. Ознайомлення зі знахідками часів Київської Русі в Археологічній інспекції управління культури Черкаської держадміністрації. Вікторина «Міста Київської Русі на території Черкащини».

Укладання особистого словника-довідника з археології.

17. Пізньосередньовічні пам'ятки кочових племен Подніпров'я IX–XIII ст. Литовський період др. пол. XIV – пер. пол. XVI ст. (6 год)

Половці, печеніги, чорні клобуки (торків, берендеїв, ковуїв та ін.). Пам'ятки кочових племен на Черкащині – Бересняги, Таганча, Драбів.

Оборонні лінії Київської Русі на території краю. Посульський, Пороський, Дніпровський Лівобережний змієві вали на Черкащині.

Монголо-татарська навала. Загибель давньоруських міст, занепад ремесла, торгівлі, культури.

Литовський період в історії краю.

Практична частина. Ознайомлення з науково-популярною літературою в краєзнавчому відділі Черкаської обласної наукової бібліотеки імені Т. Г. Шевченка.

Ознайомлення з методикою підбору та вивчення літератури відповідно до теми наукового дослідження. Набуття навичок конспектування наукових джерел.

18. Пам'ятки доби ранніх слов'ян і Київської Русі в експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею (4 год)

Практична частина. Екскурсія до Черкаського обласного краєзнавчого музею для ознайомлення з матеріалами другого залу відділу «Археологія»: зарубинецької, черняхівської, ранньослов'янськими культурами, з пам'ятками і знахідками доби Київської Русі.

Закріплення отриманих теоретичних знань про археологічні культури та пам'ятки Черкащини під час огляду матеріалів музейної експозиції.

Міні-залік у довільній формі (співбесіда, тести, електронна презентація, круглий стіл тощо).

Укладання особистого словника-довідника з археології.

19. Доба українського козацтва. XVI–XVIII ст. Археологічні пам'ятки Черкащини (14 год)

Виникнення козацтва. Загальна характеристика історії, матеріальної і духовної культури українського козацтва. Занепад і знищення козацтва. Історичні та археологічні джерела про козацтво.

Пам'ятки доби українського козацтва: паланки, зимівники, поховання, цвинтарі, надмогильні монументи, залишки фортець, сотенних містечок та ін. Архітектурні пам'ятки, замки-фортеці.

Категорії археологічних матеріалів з пам'яток козацької доби – знаряддя праці, кераміка, скляні вироби, люльки, дрібна пластика, зброя, обладунк коня та ін.

Пам'ятки козацької доби на Черкащині: рештки фортець, укріплень, замків, монастирів, місця сторожових постів, битв, козацькі цвинтарі та ін.

Практична частина. Екскурсія до скверу Богдану Хмельницького, де в XVI ст. стояв Черкаський замок.

Археологічна розвідка на березі Кременчуцького водосховища, де в XVII–XVIII ст. було розташоване козацьке поселення, збір підйомного матеріалу.

Брейн-ринг «Черкащина – колыска українського козацтва» з використанням фотоматеріалів, археологічних знахідок, електронної презентації тощо.

Укладання особистого словника-довідника з археології.

20. Основи науково-дослідницької діяльності (14 год)

Мала академія наук України та її Черкаське територіальне відділення. Поняття про науково-дослідницьку діяльність. Структура, основні етапи, методики та технології наукового дослідження. Джерела та систематизація інформації. Самоосвіта та психологія наукової творчості.

Вибір та затвердження теми наукового дослідження. Складання плану проведення наукового дослідження. Науково-допоміжний апарат. План, структура, зміст науково-дослідницької роботи. Науково-довідковий апарат. Бібліографія. Аналіз та обробка теоретичного матеріалу. Написання та оформлення науково-дослідної роботи. Оформлення додатків. Рецензування дослідження.

Основи публічного виступу за результатами наукового дослідження.

Практична робота. Збір матеріалу за темою наукового дослідження в бібліотеці, Інтернеті, музеї, архіві. Опрацювання зібраних матеріалів. Написання та оформлення науково-дослідної роботи за обраною темою.

Презентація результатів проведеного дослідження на відкритому занятті секції, міні-конференції, тематичних читаннях тощо.

21. Польова археологія.

Методика проведення польових археологічних досліджень (20 год)

Польова археологія як частина археологічного джерелознавства, як сукупність наукових методів дослідження археологічних пам'яток.

Археологічні пам'ятки, їх класифікація. Археологічні розвідки і розкопки. Методика і практика.

Підготовка до польових археологічних робіт. Мета та завдання археологічної розвідки. Добір і підготовка особистого та групового туристичного спорядження, археологічного інвентарю, господарчого обладнання. Етапи організації, проведення та підведення підсумків археологічної розвідки.

Польова документація, складання карт, ведення Польового щоденника, камеральна обробка матеріалу, фотофіксація, креслення.

Практична частина. Складання карти поселення; набуття вмінь креслення і фотофіксація археологічних об'єктів; вдосконалення навичок камеральної обробки і малювання знахідок, складання опису археологічної колекції.

22. Загальна туристична підготовка (12 год)

Правила проведення туристсько-краєзнавчої подорожі і експедиції. Основи топографічної підготовки, способи орієнтування на місцевості за картою, компасом, небесними світилами. Визначення сторін горизонту за компасом. Поняття про азимут, масштаби, мовні позначки на картах.

Туристичне спорядження. Загальні вимоги до нього (маса, надійність, компактність, естетичність, відповідність призначенню). Укладання рюкзака. Організація харчування в поході і експедиції. Привали і ночівлі. Правила розбивки наметового табору. Заготівля дров. Типи вогнищ. Утилізація відходів. Охорона природного середовища.

Туристичні вузли та їх використання в експедиції. Способи подолання природних перешкод.

Гігієна туриста. Правила особистої гігієни, вимоги до одягу та взуття, режиму харчування.

Долікарська медична допомога потерпілому в поході.

Практична частина. Орієнтування на місцевості з картою і компасом, укладання рюкзака, розбивка намету, розпалювання вогнища, в'язання туристичних вузлів, подолання перешкод.

Надання першої долікарської допомоги в похідних умовах.

23. Підготовка до польових археологічних досліджень (10 год)

Складання програми проведення археологічної розвідки. Вивчення наукових та архівних джерел щодо району розташування пам'ятки, на якій планується проведення розвідки. Знайомство з природними умовами місцевості. Вивчення археологічної колекції попередніх років дослідження (якщо таке проводилось) за науковою літературою та музейними збірками.

Складання списку необхідного групового і особистого туристичного спорядження, археологічного інвентарю, канцелярських приладь, списку продуктів харчування, медичної аптечки тощо.

Інструктаж з безпеки життєдіяльності під час проведення археологічної розвідки, перебування у наметовому таборі, проведення камеральної обробки знайдених матеріалів тощо.

Практична частина. Археологічна розвідка в районі Дахнівського каналу. Здійснення збору підйомного матеріалу, проведення археологічної шурфовки (за необхідністю). Креслення плану та фотографування поселення, фіксація археологічних знахідок на плані, фотографування їх в положенні «in situ», проведення камеральної обробки знахідок в польових умовах, упаковка для наступного кабінетного вивчення, набуття навичок ведення польового щоденника тощо.

24. Екскурсії, конкурси, тематичні заходи (12 год)

Екскурсії до музеїв, відвідування виставок. Участь у конкурсах, олімпіадах, вікторинах, виставках. Організація та проведення тематичних заходів.

25. Підсумкове заняття (2 год)

Підбиття підсумків роботи секції за навчальний рік. Відзначення кращих учнів – юних археологів-краєзнавців. Рекомендації щодо подальшої дослідницької роботи. Завдання на літо.

Практична частина. Виконання тренінгових вправ «Перетворення», «Очікування», «Мотивація» тощо.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Учні мають знати:

- загальні відомості про походження людини, розвиток археологічної науки, основи археологічної періодизації;
- основні етапи археологічного минулого Черкащини, основні археологічні культури та пам'ятки;
- класифікацію археологічних пам'яток, види і типи поселень, могильників та інших пам'яток;
- законодавчі та економічні аспекти археологічних досліджень;
- умовні знаки топографічних карт, археологічних об'єктів;
- класифікацію основних категорій археологічних знахідок;
- види і особливості наукових досліджень в археологічному краєзнавстві;
- основи науково-дослідницької діяльності;
- структуру наукового дослідження;
- методологію наукового дослідження;
- правила оформлення результатів наукової роботи;
- правила укладання бібліографії наукових досліджень;
- основи польової археології;
- правила безпеки життєдіяльності в походах і експедиціях, основи топографічної підготовки, вимоги до гігієни туриста, основи першої долікарської допомоги.

Учні мають уміти:

- використовувати отримані знання для виконання основних і допоміжних завдань;
- працювати з науково-популярною літературою з археології, давньої історії і культури;
- укладати словник основної археологічної термінології;
- укладати словник-довідник з археології Черкащини;
- здійснювати збір підйомного матеріалу та шурфовку на давніх поселеннях, відбирати цінні і другорядні знахідки;
- виконувати камеральну обробку археологічних колекцій під керівництвом педагога, працювати з ними, готувати їх до зберігання;
- замальовувати та фотографувати археологічні знахідки;
- складати опис археологічних знахідок, вести польовий щоденник;
- складати карти та фотографувати давні поселення, наносити на них знайдені об'єкти та артефакти;
- орієнтуватися на місцевості з картою і компасом, правильно укладати рюкзак, встановлювати намет, розпалювати вогнище, розбивати табір, зав'язати основні туристичні вузли;
- надавати першу долікарську допомогу в похідних умовах;

- обробляти дані мережі Інтернет;
- систематизувати опрацьовану наукову літературу;
- безпосередньо та опосередковано цитувати, оформляти посилання на опрацьовану наукову літературу;
- аналізувати наукові підходи до проблеми дослідження;
- складати план наукового дослідження за обраною темою;
- редагувати та корегувати текст;
- укладати додатки до наукової роботи;
- складати план захисту науково-дослідницької роботи;
- представляти результати наукового дослідження на засіданні секції, міні-конференції, тематичних читаннях тощо.

Основний рівень

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Розділ, тема	Кількість годин		
		усього	теоретичні	практичні
1	Вступне заняття	2	2	—
2	Підсумки літніх археологічних розвідок	10	2	8
3	Визначні археологічні пам'ятки Черкащини	82	—	—
3.1	Стоянка первісних мисливців на мамонтів в с. Межиріч Канівського району, 17–15 тис. років тому. Доба пізнього палеоліту	(8)	4	4
3.2	Поселення Молюхів Бугор у с. Новоселиця Чигиринського району, др. пол. V – пер. чв. III тис. до н. е.	(10)	2	8
3.3	Пам'ятки трипільської культури на Черкащині, др. пол. IV – пер. пол. III тис. до н. е.	(12)	2	10
3.4	Пам'ятки скіфського часу на Черкащині, VII – III ст. до н. е.	(12)	2	10
3.5	Пам'ятки черняхівської культури на Черкащині, II–V ст. н. е. Могильник «Черкаси-Центр»	(10)	2	8
3.6	Пам'ятки ранніх слов'ян (VI–VIII ст.) і доби Київської Русі (IX–XII ст.) на Черкащині	(10)	2	8
3.7	Археологічні пам'ятки доби українського козацтва, XVI–XVIII ст.	(14)	2	12
3.8	Підсумкове заняття з вивчення циклу «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини»	(6)	—	6
4	Методика музеезнавчої роботи	16	6	10
5	Методика наукових краєзнавчих досліджень	16	4	12
6	Організація науково-дослідницької діяльності	38	8	30
7	Загальна туристична підготовка	12	4	8
8	Методика польових археологічних досліджень. Підготовка до літньої археологічної експедиції	24	10	14
9	Екскурсії, конкурси, тематичні заходи	12	2	10

10	Підсумкове заняття	4	2	2
Разом		216	56	160

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступне заняття (2 год)

Ознайомлення з метою, завданнями і планом роботи секції. Інструктаж із безпеки життєдіяльності під час проведення занять в приміщеннях та на місцевості. Організаційні питання.

2. Підсумки літніх археологічних розвідок (10 год)

Підбиття підсумків археологічних розвідок, здійснених на археологічних пам'ятках Черкащини під час літніх канікул під керівництвом професійного археолога.

Методика створення виставки з нових знахідок. Відбір цінних і другорядних знахідок, підготовка обладнання, розробка текстів та етикетажу.

Практична частина. Виступи учасників розвідок про пам'ятки та знайдені матеріали. Камеральна обробка матеріалів, знайдених під час літніх археологічних розвідок, підготовка їх до експонування.

Створення виставки «Із нових надходжень археологів-краєзнавців», написання тексту розповіді та набуття навичок проведення екскурсії виставкою для учнів – членів МАН інших секцій Черкаського територіального відділення Малої академії наук України.

3. Визначні археологічні пам'ятки Черкащини (82 год)

3.1. Стоянка первісних мисливців на мамонтів в с. Межиріч Канівського району, 17–15 тис. років тому. Доба пізнього палеоліту (8 год)

Стоянка первісних мисливців на мамонтів – визначна світова пам'ятка доби пізнього палеоліту. Результати археологічних розкопок, характеристика матеріального комплексу, найцікавіші знахідки, матеріальна і духовна культура мешканців, історичне значення. Дослідники стоянки – І. Г. Підоплічко, Н. Л. Корнієць, П. С. Шидловський та ін.

Пам'ятки палеоліту у фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею, Археологічного музею Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, Археологічної інспекції управління культури Черкаського облвиконкому (електронна презентація).

Практична частина. Вікторина «Кам'яний вік».

Конкурс нарисів «Подорож в кам'яний вік».

Створення особистої електронної презентації «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

3.2. Поселення Молюхів Бугор у с. Новоселиця Чигиринського району, др. пол. V – пер. чв. III тис. до н. е. (10 год)

Поселення доби нео-енеоліту Молюхів Бугор – археологічна пам'ятка європейського значення. Історія відкриття і дослідження. Основні категорії археологічних знахідок. Характеристика розкопаних об'єктів та загального устрою поселення. Історичне значення пам'ятки. Дослідники поселення – В. М. Даниленко, Т. М. Нераденко.

Розкопки поселення черкаськими школярами – учнями-членами МАН.

Практична частина. Екскурсія на поселення Молюхів Бугор поблизу села Новоселиця Чигиринського району Черкаської області. Перегляд фрагментів відеофільмів про розкопки Молюхова Бугра у 2010, 2011, 2013 рр.

Ознайомлення з археологічними знахідками із розкопок поселення в музеї «Туризм і краєзнавство» ПНЗ м. Черкас «Центр туризму, краєзнавства, екскурсії та спорту учнівської молоді». Удосконалення навичок класифікації археологічних знахідок за категоріями, видами, групами.

Створення особистої електронної презентації «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

3.3. Пам'ятки трипільської культури на Черкащині, др. пол. IV – пер. пол. III тис. до н. е. (12 год)

Трипільська культура та її пам'ятки на Черкащині. Загальна характеристика культури та особливості її пам'яток на території краю. Результати археологічних розкопок найбільш досліджених поселень-гігантів Веселий Кут, Майданецьке, Тальянки, Доброводи. Дослідники поселень – О. В. Цвек, М. М. Шмаглій, В. Ю. Відейко, В. О. Круц, С. М. Рижев, О. Г. Корвін-Піотровський, Т. Г. Мовша та ін.

Світогляд і духовна культура трипільських племен Черкащини.

Практична частина. Подорож до Державного історико-культурного заповідника «Трипільська культура» (с. Легедзине Тальнівського району Черкаської області). Екскурсія Музеєм поселень-гігантів, по Трипільському скансену, на місце розкопок поселення Тальянки.

Конкурс малюнків «Якби я був трипільським гончарем».

Створення особистої електронної презентації «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

3.4. Пам'ятки скіфського часу на Черкащині, VII–III ст. до н. е. (12 год)

Мотронинське городище скіфського часу в Холодному Яру – державна пам'ятка археології національного значення і заповідна територія. Історія археологічного дослідження пам'ятки у кінці XIX – на початку XXI ст. Характеристика матеріального комплексу мешканців, загальний устрій городища, опис оборонної системи із валів і ровів, основні результати розкопок городища і могильника. Місце пам'ятки в системі українських і європейських старожитностей скіфського часу. Дослідники Мотронинського городища –

В. В. Хвойка, І. І. Фундуклей, Л. І. Похилевич, І. В. Фабріціус, О. І. Тереножкін, В. А. Іллінська, С. С. Бессонова, С. А. Скорий та ін.

Скіфські курганні поховання на Черкащині. Особливості Правобережних і Лівобережних пам'яток. Великий Рижанівський курган. Реп'яхувата могила. Поховання скіф'янки-амазонки поблизу Городища. Поховання воїна поблизу Гладківщини.

Практична частина. Археологічна подорож на Мотронинське городище в Холодному Яру. Збір підйомного матеріалу. Проведення камеральної обробки знайдених матеріалів в кабінетних умовах, шифровка та опис знахідок, організація виставки за результатами розвідки у холі Черкаського територіального відділення МАН України, підготовка реферату-виступу з характеристикою нових знахідок з Мотронинського городища на відкритому засіданні секції.

Створення особистої електронної презентації «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

3.5. Пам'ятки черняхівської культури на Черкащині, II–V ст. н. е. Могильник «Черкаси-Центр» (10 год)

Черняхівська культура та її пам'ятки на Черкащині. Могильник «Черкаси-Центр». Відкриття пам'ятки черкаськими школярами, розкопки могильника черкаськими археологами М. П. Сиволапом і Д. П. Куштаном. Характеристика обряду поховання, опис поховального інвентарю, датування, пошуки поселення, де мешкали черняхівці, що залишили могильник.

Практична частина. Відвідання місця розкопок могильника «Черкаси-Центр». Вивчення знахідок із його поховань в експозиції і фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею. Вдосконалення навичок фотографування археологічної пам'ятки та археологічних знахідок. Круглий стіл «Черняхівці і Пізня Римська імперія».

Створення особистої електронної презентації «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

3.6. Пам'ятки ранніх слов'ян (VI–VIII ст.) і доби Київської Русі (IX–XII ст.) на Черкащині (10 год)

Пастирське городище – визначна археологічна пам'ятка доби ранніх слов'ян на Черкащині. Відкриття та результати археологічних досліджень городища. Опис об'єктів, характеристика матеріальної культури. Скарби та розвиток ювелірного ремесла. Історичне значення городища. Дослідники пам'ятки – В. В. Хвойко, І. В. Фабріціус, С. В. Коршенко, П. М. Третьяков, М. Ю. Брайчевський, О. М. Приходнюк.

Княжа Гора – давньоруське місто-фортеця Київської Русі. Історичні та археологічні джерела. Відкриття та розкопок пам'ятки. Опис загального устрою городища, характеристика матеріальної та духовної культури мешканців, презентація унікальних ювелірних виробів з поселення. Дослідники Княжої Гори – Д. Я. Самоквасов, М. Ф. Біляшівський, Г. Г. Мезенцева.

Всесвітньовідомі скарби Черкащини: Мартинівський ранніх слов'ян і Сахнівський доби Київської Русі.

Практична частина. Археологічний маршрут «Слов'яни», археологічна естафета «Київська Русь» – удосконалення практичних умінь з археології, навичок загальної туристичної підготовки – орієнтація за компасом, креслення карти, розпалювання вогнища, утилізація відходів, надання долікарської допомоги, вміння працювати в команді та ін.

Екскурсія до Черкаського обласного краєзнавчого музею, огляд археологічних знахідок з Пастирського городища, Княжої Гори, Мартинівського і Сахнівського скарбів в основній експозиції та залі голограм. Обговорення екскурсії.

Створення особистої електронної презентації «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

3.7. Археологічні пам'ятки доби українського козацтва, XVI–XVIII ст. (14 год)

Доба українського козацтва та її пам'ятки на Черкащині. Нерухомі (оборонні, культові, погребальні, побутові та ін., що знаходяться на місцевості) та рухомі (керамічні вироби, зброю, кінське спорядження, деталі одягу, знаряддя праці, предмети побуту, особисті речі, культові предмети та ін., що експонуються в музеях) пам'ятки.

Чигиринська фортеця та Суботівське замчище XVII ст. – унікальні археологічні та важливі історичні пам'ятки України. Історичні джерела та результати археологічних досліджень. Виникнення, розвиток та загибель пам'яток. Оборонні споруди, найцікавіші господарські об'єкти, унікальні знахідки. Дослідники пам'яток – В. Б. Антонович, В. В. Хвойка, І. Я. Стелецький, Г. Н. Логвин, Р. О. Юри, П. А. Горішній, М. П. Кучера, Д. П. Куштан, В. І. Гугля.

Будинок черкаського міщанина XVII ст. – цікаве відкриття останніх років Археологічної інспекції управління культури Черкаського облвиконкому.

Практична частина. Археологічна екскурсія до Чигирини і Суботова. Ознайомлення з пам'ятками українського козацтва XVI–XVIII ст. на Чигиринщині. Вдосконалення навичок фотографування та опису археологічних об'єктів на місцевості.

Пошук і систематизація матеріалів на тему «Археологічні пам'ятки доби українського козацтва» з метою розробки наукової класифікації пам'яток XVI–XVIII ст. і підготовки колективного повідомлення на учнівську регіональну наукову конференцію.

Створення особистої електронної презентації «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

3.8. Підсумкове заняття з вивчення циклу «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини» (6 год)

Практична частина. Написання рефератів та підготовка виступів на тематичні читання секції за циклом «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

Конкурс на кращого знавця визначних археологічних пам'яток Черкащини.

4. Методика музеєзнавчої роботи (16 год)

Розвиток музейної справи. Музейна мережа. Класифікація музеїв. Музей при закладі освіти та його специфіка. Закон України «Про музеї та музейну справу».

Основні види музейної діяльності. Краєзнавчий пошук як основа діяльності музею. Організація пошукової і збиральницької роботи.

Фонди музею, форми і методи їх комплектування. Облік і збереження експонатів.

Культурно-просвітницька робота. Підготовка і проведення екскурсій. Експозиційна і виставочна робота музею.

Практична частина. Набуття навичок в проведенні різних форм музейної роботи: пошук і збір експонатів, їх облік, підготовка до зберігання; організація виставок і створення нових музейних експозицій; розробка екскурсійних маршрутів, підготовка текстів та проведення екскурсій по окремих виставках та музею при навчальному закладі (музей «Туризм і краєзнавство» ПНЗ ЦТКЕСУМ, Музей хліба ЧОЦЕНТМАНУМ, шкільні музеї, де навчаються учні-члени МАН).

5. Методика наукових краєзнавчих досліджень (16 год)

Навчально-пізнавальний і пошуково-дослідницький напрями краєзнавчої роботи. Суть, принципи, основні завдання.

Понятійний апарат, науковий рівень, комплексність, систематичність. Зв'язок теоретичних і практичних досліджень. Узгодження дослідницької і суспільно корисної діяльності.

Методи краєзнавчої дослідницької роботи: спостереження, опитування, анкетування, польові та фольклорні дослідження, історичний метод, картографування, фотографування та ін.

Поетапність краєзнавчої дослідницької роботи: підготовчий, польовий, камеральний (кабінетний).

Форми стаціонарної дослідницької роботи: підготовка рефератів, нарисів, доповідей, виступів, повідомлень; участь в олімпіадах, конкурсах, вікторинах, Всеукраїнських експедиціях учнівської молоді, в конкурсах Малої академії наук України та ін.

Туристичні форми краєзнавчих досліджень: прогулянка, екскурсія, подорож, похід, експедиція та ін.

Практична частина. Набуття навичок в проведенні різноманітних форм краєзнавчої науково-дослідницької роботи; вміння опрацьовувати популярну, наукову і архівну літературу; набуття вмінь аналізувати, систематизувати, узагальнювати різноманітні джерела; опанування різних методів краєзнавчих досліджень; набуття практичних навичок проведення наукового дослідження за обраною темою з археологічного краєзнавства.

6. Організація науково-дослідницької діяльності (38 год)

Загальна схема наукового дослідження. Організація і планування наукового дослідження. Види учнівських науково-дослідницьких робіт.

Структура наукової роботи. Вступ (актуальність теми наукової роботи; мета і завдання роботи; об'єкт і предмет дослідження; методи дослідження, їх обґрунтування; стан розробки в науці поставленої проблеми; теоретичне і практичне значення роботи, наукова новизна), розділи основної частини, висновки, література, додатки.

План-проспект.

Принципи збору інформаційного матеріалу, ознайомлення з науковою літературою, запис бібліографії. Конспектування.

Вимоги до оформлення науково-дослідницьких робіт.

Правила складання плану захисту наукової роботи. Підготовка доповіді.

Оформлення наочних матеріалів та використання технічних засобів.

Головні аспекти публічного виступу і ведення дискусії. Основи риторики і спілкування.

Практична робота. Проведення наукового дослідження за обраною темою. Складання індивідуального плану роботи. Визначення теми, мети і завдань, методів наукового дослідження. Розробка плану-проспекту, структури наукового дослідження. Робота в бібліотеці за системним та алфавітним каталогами. Складання тематичних конспектів, виписок, тез. Робота в музеї, архіві, науково-дослідницькому інституті (за необхідністю). Написання дослідницької роботи. Редагування та оформлення. Підготовка мультимедійної презентації. Складання плану захисту роботи. Написання доповіді. Виступ на засідання секції. Обговорення виступів.

7. Загальна туристична підготовка (12 год)

Історія, традиції, сучасний стан туризму в Україні і на Черкащині. Види туризму.

Правила проведення туристсько-краєзнавчої подорожі і експедиції. Безпека походів і експедицій.

Топографічна підготовка. Загальна туристична підготовка. Вимоги до туристичного спорядження, укладання рюкзака, організації харчування в поході

та експедиції. Туристичні вузли. Подолання природних перешкод. Основи техніки пішохідного туризму.

Гігієна туриста. Долікарська медична допомога потерпілому в поході.

Туристична аптечка.

Практична частина. Орієнтування на місцевості з картою і компасом, укладання рюкзака, розбивки намету, розпалювання вогнища. Зав'язування туристичних вузлів, які використовуються у поході та експедиції. Техніка подолання перешкод, організація страховки і самостраховки. Надання долікарської допомоги в похідних умовах, здобуття знань про необхідні в поході та експедиції ліки й лікарські трави.

8. Методики польових археологічних досліджень.

Підготовка до літньої археологічної експедиції (24 год)

Нагадування та закріплення знань з польової археології. Археологічні пам'ятки, їх класифікація. Методики проведення археологічних розвідок і розкопок.

Етапи підготовки до археологічної експедиції: *загальна підготовка* (планування експедиції, набуття навичок камеральної обробки, малювання, фотографування, креслення, ведення польової документації, вдосконалення навичок загальнотуристичної підготовки, надання долікарської допомоги), *теоретична підготовка* (вивчення природи та історії району експедиції, результатів розкопок пам'ятки попередниками, складання плану та розподіл обов'язків, складання списків господарського обладнання, туристичного спорядження, археологічного інвентарю, медикаментів, продуктів харчування, особистих речей, проведення інструктажу з безпеки життєдіяльності), *практична підготовка* (збір обладнання, спорядження, інвентарю, здійснення його ремонту за необхідності, закупка медикаментів та продуктів харчування, підготовка особистих речей).

Практична частина. Вдосконалення вмінь та навичок, необхідних для проведення археологічних розкопок та фіксації їх результатів: креслення і фотофіксації археологічних об'єктів, камеральна обробка, малювання і фотографування археологічних знахідок, опис археологічної колекції, первинна консервація, реставрація та підготовка знахідок до кабінетного вивчення, ведення польової документації та ін.

9. Екскурсії, конкурси, тематичні заходи (12 год)

Екскурсії до музеїв, відвідування виставок. Участь у конкурсах, олімпіадах, вікторинах, виставках. Організація та проведення тематичних заходів.

10. Підсумкове заняття (4 год)

Підбиття підсумків роботи секції протягом року.

Поради і рекомендації щодо проведення науково-дослідницької роботи під час літніх канікул.

Практична частина. Наукова міні-конференція – презентація кращих учнівських науково-дослідницьких робіт та особистих електронних презентацій за циклом «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини».

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Учні мають знати:

- археологічні культури Черкащини, визначні археологічні пам'ятки краю;
- прізвища та основні наукові досягнення відомих українських археологів, які досліджували пам'ятки Черкащини у другої половині XIX – на початку XXI ст.;
- види і типи археологічних пам'яток різних історичних періодів і культур;
- основи археологічної періодизації і хронології; основні поняття археології як науки, її зв'язок з іншими науками, природничо-наукові методи в археології;
- історію, традиції, сучасний стан туризму в Україні і на Черкащині, види туризму та Правила проведення туристсько-краєзнавчої подорожі і експедиції;
- основи польових археологічних досліджень, методику організації і проведення археологічних розвідок і розкопок;
- основні категорії археологічних знахідок; форми і методи їх збереження, основи польової консервації і реставрації археологічних матеріалів;
- основні методи і принципи краєзнавчих наукових досліджень;
- форми і методи підготовчого, польового і кабінетного етапів краєзнавчих досліджень;
- принципи збору інформаційного матеріалу;
- правила конспектування;
- основні поняття процесу наукового дослідження, структуру та зміст етапів дослідницької роботи;
- порядок користування бібліотечними каталогами та картотеками, правила роботи з пошуковими системами;
- методику проведення наукового дослідження, написання науково-дослідницької роботи;
- правила складання плану захисту наукової роботи;
- етапи захисту роботи;
- вимоги до оформлення наочних матеріалів та використання технічних засобів презентації дослідження;
- правила культури мовлення, поведінки під час виступу;

- основні види музейної діяльності, форми організації і здійснення краєзнавчої пошуково-збиральницької роботи, методика створення нових виставок та проведення екскурсій по музейних експозиціях;
- правила безпеки життєдіяльності під час теоретичних і практичних занять в навчальному закладі, кабінеті, музеї, на місцевості.

Учні мають уміти:

- визначати пріоритетні напрями археологічних досліджень;
- систематизувати, аналізувати, узагальнювати різноманітні першоджерела;
- самостійно опрацьовувати науково-популярну літературу;
- визначати тему і завдання дослідження, аргументувати вибір;
- визначати об'єкт дослідження;
- визначати і аргументувати актуальність роботи, теоретичне і практичне значення, особистий внесок автора, новизну та перспективність роботи;
- написати реферат, доповідь, нарис, повідомлення, виступ;
- використовувати в дослідницькій роботі різні форми краєзнавчих досліджень, комплексний підхід, наступність, етапність і систематичність;
- проводити самостійні наукові дослідження;
- оформляти науково-дослідницьку роботу;
- створювати мультимедійні презентації;
- складати план захисту науково-дослідницьку роботу;
- виголошувати доповідь з огляду на ситуацію спілкування;
- проводити археологічну розвідку зі збором підйомного матеріалу та шурфовкою;
- брати участь у археологічних експедиціях;
- вести польову документацію;
- виконувати польову камеральну обробку знахідок;
- виконувати картографічні роботи і фотофіксацію археологічних об'єктів;
- робити замальовки археологічних артефактів;
- організувати археологічну виставку, підготувати текст та провести екскурсію;
- правильно вибрати місце та організувати наметовий табір з огляду на місця розміщення джерел питної води і дров для вогнища, місця утилізації відходів та ін.;
- надавати першу долікарську допомогу потерпілому в поході та експедиції;
- дотримуватися правил безпеки життєдіяльності під час теоретичних і практичних занять в навчальному закладі, кабінеті, музеї, на місцевості тощо.

Вищий рівень

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Розділ, тема	Кількість годин		
		усього	теоретичні	практичні
1	Вступне заняття	4	2	2
2	Закріплення та поглиблення знань з археологічного краєзнавства	18	12	6
3	Проведення археологічних краєзнавчих досліджень в системі Малої академії наук України	50	16	34
4	Археологічне краєзнавство і туризм. Археологічні подорожі Черкащиною	16	4	12
5	Охорона пам'яток археології. Археологічна інспекція	18	4	14
6	Археологічне краєзнавство і музеєзнавство	16	4	12
7	Археологічне краєзнавство та екскурсійна справа	12	4	8
8	Професія археолога. Навчальні заклади. Видатні археологи минулого і сьогодення	14	8	6
9	Археологія і сучасні науки. Інформатизація археологічних знань	12	4	8
10	Загальнотуристична підготовка	16	6	10
11	Підготовка до літньої археологічної експедиції: закріплення знань і умінь з польової археології	26	12	14
12	Екскурсії, конкурси, тематичні заходи	12	2	10
13	Підсумкове заняття	2	1	1
Разом		216	79	137

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступне заняття (4 год)

Ознайомлення з планом роботи секції. Мета і завдання. Інструктаж із безпеки життєдіяльності. Правила поведінки в навчальному закладі, кабінеті, в інших установах і організаціях, на місцевості. Організаційні питання.

Практична частина. Планування науково-дослідницької роботи з метою участі у Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України.

2. Закріплення знань з археологічного краєзнавства (18 год)

Археологія і її понятійний апарат. Історія археологічної науки і законодавчі аспекти археологічних досліджень. Археологічна періодизація України та пам'ятки Черкащини в ній. Закріплення та поглиблення знань з циклу «Визначні археологічна пам'ятки Черкащини».

Практична частина. Підготовка невеликих доповідей і презентацій про одну із археологічних пам'яток Черкащини, розташовану в населеному пункті, де мешкає учень – член МАН. Проведення засідання секції з обговоренням доповідей і переглядом презентацій. Підготовка колективного повідомлення на регіональну учнівську краєзнавчу конференцію за темою «Археологічні пам'ятки малої батьківщини».

3. Проведення археологічних краєзнавчих досліджень в системі Малої академії наук України (50 год)

Структура наукового дослідження. Понятійний апарат, методологічні основи. Стратегія та елементи, цикли і етапи наукового дослідження.

Методика і технологія наукового дослідження. Загальна наукова та конкретна наукова методологія. Емпіричні, теоретичні, комбіновані методи наукового пізнання. Логіко-аналітичні, візуальні, експериментальні, математичні та інші методи наукового дослідження.

Психологія наукової творчості. Робочий день та робоче місце. Технічні засоби. Ділове спілкування.

Самоосвіта. Поняття про самоосвіту. Ознаки та організація самоосвіти. Стимулювання самоосвіти в навчальній та позашкільній діяльності. Наукова етика та її норми. Авторське право. Інтелектуальна власність.

Види джерел для проведення наукового дослідження: друковані видання, картографічні збірки, архівні матеріали, усні перекази, пам'ятки історії та культури, власні спостереження, пошуково-експедиційна діяльність, проектно-дослідницька та експериментальна діяльність тощо.

Інформація. Види, типи, властивості інформації. Засоби її захисту.

Правила роботи з джерелами. Створення бази даних. Робота в бібліотеках, архівах, музеях, дослідницьких інститутах. Каталоги. Конспекти, виписки, нотатки. Стаціонарний та експедиційний збір матеріалів. Основні принципи і правила опрацювання та фіксації наукової літератури та джерел. Особистий архів науковця. Бібліографія, правила її складання.

Систематизація знань в класифікаціях, таблицях, схемах, графах та ін. Рівні систематизації та її значення для проведення науково-дослідницької роботи.

Наукове дослідження учнів в системі Малої академії наук: мета, завдання, структура, зміст, основні вимоги. Техніка написання роботи. Прийоми викладення наукового матеріалу. Правила наведення цитат і бібліографічних посилань. Складання списку використаних джерел. Вимоги щодо оформлення додатків та переліку умовних позначок.

Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт. Умови проведення трьох етапів.

Пам'ятка виступаючому на публічному захисті наукового дослідження. Складові частини виступу. Основи риторики і спілкування. Мотивація та шляхи забезпечення успіху під час виступу.

Практична частина. Вибір та затвердження теми наукового дослідження. Складання плану його проведення. Робота з літературою та джерелами. Формування змістовного науково-допоміжного апарату. Складання бібліографії. Написання, редагування тексту наукового дослідження. Оформлення роботи згідно з вимогами.

Написання виступу та підготовка електронної презентації, наочності, роздаткового матеріалу тощо.

Тренінг «Мотивація успіху» з виконанням вправ «Схвалення», «Психологічна спостережливість», «Мій успіх», «Мої здібності», «Будь впевненим у собі» та ін.

Участь у міському (районному) етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України. Обговорення результатів та планування подальшої роботи.

4. Археологічне краєзнавство і туризм. Археологічні подорожі Черкащиною (16 год)

Краєзнавство і туризм. Історія розвитку краєзнавства і туризму на Черкащині. Види краєзнавства. Види туризму. Залучення учнівської молоді до краєзнавства засобами туризму. Туристсько-краєзнавчі можливості Черкащини.

Ознайомлення з виданнями: «Золота підкова Черкащини. Туристсько-краєзнавча подорож для учнівської молоді України» (Черкаси, 2006, автор Т. М. Нераденко), «Десять подорожей Черкащиною для учнівської молоді України» (Черкаси, 2011, упорядник Т. М. Нераденко), «Правобережна Черкащина: пізнання у мандрах» (Черкаси, 2013, автор-упорядник Т. М. Нераденко).

Археологічне краєзнавство і туризм. Можливості їхнього поєднання в роботі з дітьми та юнацтвом. Археологічні подорожі по Черкасах і Черкащині. Вимоги щодо їх розробки та проведення.

Практична частина. Розробка археологічних подорожей по визначних археологічних пам'ятках Черкаської області. Підготовка прайс-листів.

Організація однієї з археологічних подорожей: «Прогулянка старовинними Черкасами», «Шляхами сивої давнини» (по Чигиринщині), «Археологія Холодного Яру».

5. Охорона пам'яток археології. Археологічна інспекція (18 год)

Історико-культурна і археологічна спадщина краю. Види пам'яток. Державний облік пам'яток. Порядок і умови їх використання. Охорона пам'яток археології. Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини».

Всеукраїнське товариство охорони пам'яток історії та культури. Черкаська обласна організація товариства та її вклад в охорону, збереження та дослідження археологічних пам'яток Черкащини.

Археологічна інспекція управління культури Черкаської обласної державної адміністрації. Її діяльність по обліку, охороні та вивченню археологічних пам'яток Черкаської області.

Законодавчі аспекти охорони пам'яток археології. «Чорні археологи». Активна життєва позиція щодо виявлення, дослідження та збереження пам'яток давньої історії і культури.

Археологічні пам'ятки як джерела історичного краєзнавства.

Практична частина. Екскурсія до Черкаської обласної організації Всеукраїнського Товариства охорони пам'яток історії та культури. Відвідування Археологічної інспекції управління культури Черкаської обласної державної адміністрації. Знайомство з охоронною документацією: архівом, картотекою, обліковими картками, паспортами на археологічні пам'ятки та ін.

Колективна праця по складанню паспорту на одну із археологічних пам'яток Черкащини, яка нещодавно взята на державний облік.

6. Археологічне краєзнавство і музеєзнавство (16 год)

Музейна справа в Україні і на Черкащині.

Музейна мережа та класифікація музеїв. Основи їх організації. Основні форми і напрямки роботи музеїв: збирання, облік і зберігання музейних колекцій, експозиційна і виставочна робота, культурно-просвітницька діяльність. Фонди музеїв.

Специфіка археологічних музеїв і археологічних експозицій в історичних і краєзнавчих музеях. Археолог і сучасний музей.

Професія музейного працівника. Навчальні заклади України, які їх готують.

Практична частина. Робота в експозиції та фондах археологічного відділу Черкаського обласного краєзнавчого музею. Екскурсія до Музею археології Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» або до Музею археології Середньої Наддніпрянщини Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.

Обговорення екскурсій. Організація нової археологічної виставки в холі Черкаського територіального відділення МАН України.

7. Археологічне краєзнавство та екскурсійна справа (12 год)

Організація туристсько-екскурсійної діяльності. Екскурсія як процес пізнання і просвіти. Екскурсовод, вимоги до нього. Професії, пов'язані з екскурсійною справою. Навчальні заклади, що готують екскурсоводів. Установи, де працюють екскурсоводи.

Археологічне краєзнавство і екскурсійна справа. Класифікація екскурсій. Підготовка та методика проведення екскурсій. Особливості екскурсій по археологічним експозиціям в приміщеннях музеїв та археологічним пам'яткам на місцевості. Порядок розробки екскурсійного маршруту з огляду на нитку маршруту, об'єкти показу та відвідання, термін екскурсії, вікові категорії та освітній рівень туристів та ін. Портфель екскурсовода.

Практична частина. Підготовка та проведення екскурсії по новій археологічній виставці в холі Черкаського територіального відділення МАН України.

Підготовка та проведення екскурсії на одну із археологічних пам'яток, розташовану неподалік Черкас.

8. Професія археолога. Навчальні заклади. Видатні археологи минулого і сьогодення (14 год)

Археологія як хобі і як професія. Специфіка, особливості, вимоги. Навчальні заклади, що готують професійних археологів. Заклади і установи, де працюють археологи. Інститут археології Національної Академії наук України.

Видатні українські археологи минулого, які пов'язані з відкриттям та дослідженнями археологічних пам'яток Черкащини:

у XIX ст. – В. Б. Антонович, М. Ф. Біляшівський, О. О. Бобринський, М. Грабовський, В. М. Доманицький, Є. О. Зносько-Боровський, В. Г. Ляскоронський, Г. Осовські, Л. І. Похилевич, Д. Я. Самоквасов, М. Я. Тарновський, І. І. Фундуклей, Б. І. Ханенко та ін.;

у XX ст. – І. І. Артеменко, С. С. Березанська, М. М. Бондар, М. Ю. Брайчевський, С. С. Гамченко, В. Г. Збеневич, В. А. Іллінська, Г. Т. Ковпаненко, П. П. Курінний, Є. В. Максимов, Г. Г. Мезенцева, Т. Г. Мовша, Б. М. Мозолевський, Т. С. Пассек, В. О. Петрашенко,

О. М. Приходнюк, О. А. Спіцин, Д. Я. Телегін, О. І. Тереножкін,
Г. М. Шовкопляс, М. М. Шмаглій та ін.

Відомі українські археологи сьогодення – С. С. Бессонова,
Ю. В. Болтрик, М. Ю. Відейко, М. І. Гладких, Л. Л. Залізняк, В. І. Ключко,
О. Г. Корвін-Піотровський, В. О. Круц, О. В. Петраускас, С. М. Рижов,
С. А. Скорий, В. С. Степанчук, Р. В. Терпіловський, О. М. Титова, О. В. Цвек,
П. С. Шидловський та ін.

Черкаські археологи – О. В. Білецька, І. П. Гірник, В. П. Григор'єв,
О. П. Діденко, О. В. Дяченко, Д. П. Куштан, О. В. Назаров, Т. М. Нераденко,
В. В. Нерода, В. А. Стефанович, Л. Г. Сиволап, М. П. Сиволап та ін.

Практична частина. Зустріч з одним із сучасних черкаських археологів.

Написання повідомлень про археологів, які розкопували черкаські
пам'ятки, з метою підготовки до друку брошури «Відомі українські археологи –
дослідники археологічних пам'яток Черкащини».

9. Археологія і сучасні науки.

Інформатизація археологічних знань (12 год)

Археологія і суміжні науки. Антропологія, геологія, палеозоологія,
палеоботаніка, остеологія, етнологія та ін.

Археологія і природничі науки.

Математичні методи в археологічних дослідженнях.

Можливості інформатизації в археологічній науці.

Практична частина. Використання інформаційних систем і технологій
в археологічних дослідженнях. Робота з комп'ютерними програмами.

10. Загальнотуристична підготовка (16 год)

Повторення і закріплення знань і умінь загального туристичного
характеру.

Правила проведення подорожей і експедицій. Правила поведінки і
безпеки життєдіяльності. Топографічна підготовка. Орієнтування на місцевості
за допомогою карти і компасу. Туристичне спорядження, вимоги до
колективного і особистого спорядження. Укладання рюкзака. Встановлення
намету. Розпалювання вогнища. Організація харчування в поході і експедиції.
Туристичні вузли. Долікарська допомога потерпілому в експедиції та поході.
Гігієна туриста. Аптечка. Подолання природних перешкод. Екологічний аспект.

Практична частина. Закріплення навичок туристичного характеру під
час походу вихідного дня в Черкаський сосновий бір.

11. Підготовка до літньої археологічної експедиції: закріплення знань і умінь з польової археології (26 год)

Закріплення знань з польової археології. Археологічні пам'ятки, їх класифікація. Археологічні розвідки і розкопки. Організація археологічної експедиції.

Польова документація, камеральна обробка матеріалу (польова і кабінетна), фотофіксація, малювання, креслення археологічних об'єктів і знахідок.

Етапи проведення археологічної експедиції: виїзд на місце проведення експедиції; організація наметового табору експедиції; підготовка території розкопок до початку робіт; проведення розкопок за визначеною методикою; камеральна обробка знайдених матеріалів; вільний час в експедиції; мотивація активної і зацікавленої участі у розкопках; закінчення польових робіт; закінчення роботи експедиції; від'їзд додому.

Види науково-дослідницької діяльності за результатами участі в археологічній експедиції. Камеральна обробка нової колекції в кабінетних умовах: складання колекційного опису, шифровка знахідок, проведення реставраційних та відновлювальних робіт, малювання та фотографування знахідок, підготовка їх до зберігання в музейних фондах, приготування колекції до транспортування. Вивчення результатів розкопок в ході підготовки рефератів, нарисів, повідомлень, публікацій, науково-дослідницьких робіт для участі у конкурсі-захисті МАН

Практична частина. Удосконалення вмінь та навичок, необхідних для проведення археологічних розкопок та фіксації їх результатів: креслення і фотофіксації археологічних об'єктів, камеральної обробки, малювання і фотографування археологічних знахідок, складання опису археологічної колекції, первинної консервації, реставрації та підготовки знахідок до наступного кабінетного вивчення, ведення польової документації та ін.

Підготовка туристичного спорядження, закупка ліків, продуктів харчування, забезпечення інвентарем для проведення розкопок.

Поліпшення фізичного здоров'я вихованців під час участі у роботі археологічної експедиції.

12. Екскурсії, конкурси, тематичні заходи (12 год)

Екскурсії до музеїв, відвідування виставок. Участь у конкурсах, олімпіадах, вікторинах, виставках. Організація та проведення тематичних заходів.

13. Підсумкове заняття (2 год)

Підбиття підсумків роботи секції протягом року.

Презентація кращих учнівських науково-дослідницьких робіт, підготовлених протягом трьох років роботи секції. Нагородження вихованців грамотами, дипломами, подяками. Вручення книг з археології України та Черкащини.

Поради і рекомендації щодо подальшої науково-дослідницької роботи.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Учні мають знати:

- види джерел для проведення наукового дослідження;
- види, типи, властивості інформації та засоби її захисту;
- основні принципи і правила опрацювання та фіксації наукової літератури та джерел;
- історію розвитку краєзнавства і туризму на Черкащині;
- види краєзнавства;
- види туризму;
- вимоги щодо розробки та проведення археологічних подорожей;
- Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини»;
- археологічні культури Черкащини, визначні археологічні пам'ятки краю; види і типи археологічних пам'яток різних історичних періодів і культур;
- прізвища відомих українських археологів минулого і сьогодення, які внесли великий вклад у відкриття та дослідження пам'яток Черкащини;
- основи археологічної періодизації і хронології; основні поняття археології як науки, її зв'язок з іншими науками, природничо-наукові методи в археології; можливості інформатизації археологічних досліджень;
- основні етапи археологічних досліджень – підготовчий, польовий, камеральний, кабінетний; основи польових археологічних досліджень, методику організації і проведення археологічних розвідок і розкопок, камеральної обробки знайдених матеріалів; шляхи і прийоми інтерпретації та історико-культурної реконструкції даних археології;
- основні категорії археологічних знахідок; форми і методи їх збереження, основи польової консервації і реставрації археологічних матеріалів;
- основні види музейної діяльності, форми організації і здійснення краєзнавчої пошуково-збиральницької роботи; методику створення археологічних експозицій і виставок в історичних і краєзнавчих музеях;
- основні вимоги до професії археолога; навчальні заклади, де готують професійних археологів; установи та організації, де працюють археологи;
- основи пам'яткоохоронної справи;

- установи Черкащини, що займаються охороною, дослідження і обліком пам'яток археології; специфіку охорони пам'яток археології; шляхи запобігання поширення діяльності «чорних археологів»;
- порядок розробки екскурсійного маршруту;
- зв'язок археологічного краєзнавства з екскурсійною справою; туристсько-екскурсійні можливості Черкас і Черкаської області;
- основні напрямки археологічних подорожей по рідному краю;
- структуру наукового дослідження;
- методи наукового дослідження;
- основи наукової етики;
- загальні положення про авторське право та інтелектуальну власність;
- види джерел для проведення наукового дослідження;
- види, типи, властивості інформації;
- основні принципи і правила опрацювання наукової літератури;
- правила складання бібліографії;
- основні засади написання та оформлення науково-дослідницької роботи;
- правила наведення цитат і бібліографічних посилань;
- вимоги щодо оформлення додатків та переліку умовних позначок;
- вимоги щодо укладання списку використаних джерел;
- основи ораторського мистецтва, шляхи і прийоми активізації уваги аудиторії, основи самоорганізації та самоосвіти.

Учні мають уміти:

- систематизувати, аналізувати, узагальнювати різноманітні першоджерела;
- самостійно опрацьовувати наукову та науково-популярну літературу, архівні та музейні першоджерела;
- написати реферат, доповідь, повідомлення, нарис;
- підготувати наукову публікацію;
- досліджувати тему з археологічного краєзнавства з науковим керівником та самостійно;
- оформляти наукову роботу;
- виступати перед аудиторією, вести наукову дискусію;
- використовувати в дослідницькій роботі туристичні і стаціонарні форми краєзнавчих досліджень, комплексний підхід, наступність, етапність і систематичність тощо;
- використовувати матеріали інших суміжних сучасних наук;
- працювати в різних комп'ютерних програмах, що можуть допомогти в археологічних дослідженнях;
- проводити археологічну розвідку зі збором підйомного матеріалу та шурфовкою;
- здійснювати камеральну обробку археологічних артефактів;

- брати участь в археологічних експедиціях;
- вести польову документацію;
- виконувати польову обробку знахідок;
- виконувати картографічні роботи і фотофіксацію археологічних об'єктів;
- робити замальовки археологічних знахідок;
- організувати археологічну виставку в стаціонарній експозиції музею, підготувати текст та провести екскурсію по ній;
- розробляти археологічну подорож по Черкащині;
- брати участь у проведенні пам'яткоохоронної роботи, пов'язаної з археологічними пам'ятками;
- правильно вибирати місце та організувати наметовий табір з огляду на місця розміщення джерел питної води і дров для вогнища, місця утилізації відходів тощо;
- виконувати основні вимоги загальної туристичної підготовки під час встановлення намету, розпалювання вогнища, зав'язування туристичних вузлів, укладання рюкзака;
- виконувати правила проведення туристичних подорожей.

ОРІЄНТОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ

Прилади, пристосування	Кількість, шт.
Комп'ютер	1
Принтер	1
Сканер	1
Мультимедійний проектор	1
Екран для демонстрацій	1
USB флеш-накопичувач	За потребою
Цифровий фотоапарат	За потребою
Цифрова кінокамера	За потребою
CD-DVD-диски	За потребою
Компас	За потребою
Бінокль	За потребою
Теодоліт	За потребою
Лупа	За потребою
Наочні матеріали	Кількість, шт.
Законодавчі акти щодо охорони пам'яток археології у світі та на Україні	За потребою
Археологічні карти України і Черкащини	За потребою
Геологічні карти України і Черкащини	За потребою
Хронологічні таблиці з археології України і Черкащини	За потребою
Діаграми радіовуглецевого датування археологічних знахідок	За потребою
Фотографії археологічних розкопок	За потребою
Фотографії археологічних знахідок	За потребою
Фотографії відомих археологів світу, України, Черкащини	За потребою
Археологічні знахідки в музейних експозиціях і фондах, в натурі	За потребою
Остеологічні матеріали в музейних експозиціях і фондах, в натурі	За потребою
Друковані стародруки з археології України і Черкащини	За потребою
Сучасні друковані видання з археології України і Черкащини	За потребою
Науково-дослідницькі роботи учні – членів МАН з археології Черкащини	За потребою
Відеоконтенти (фільми, слайд-шоу, анімації тощо)	За потребою
Канцелярські вироби, інструменти, матеріали	Кількість, шт.
Ватман	За потребою
Папір друкарський	За потребою
Папір креслярський	За потребою
Папір міліметровий	За потребою
Зошити	За потребою
Ручки кулькові, гелеві, з пером	За потребою

Олівці креслярські та точилка	За потребою
Олівці кольорові	За потребою
Фломастери	За потребою
Фарби	За потребою
Туш чорна	За потребою
Маркери для паперу та дисків	За потребою
Клей ПВА	За потребою
Клей-олівець	За потребою
Гумка	За потребою
Степлери: звичайний та великий	За потребою
Стікери	За потребою
Скріпки	За потребою
Кнопки	За потребою
Папки: конверти, файлові, швидкозшивачі, сегрегатори	За потребою
Ножиці	За потребою
Лінійки	За потребою
Калькулятори	За потребою
Транспортер	
Циркуль	
Археологічний інвентар	Кількість, шт.
Штикові, совкові, саперні лопати для розкопок	За потребою
Шпателі, ножі, щітки для розкопок	За потребою
Металеві кілки і шнур для розбивки розкопів	За потребою
Планшет для польових записів і креслень	За потребою
Клей «БВФ-6», «Момент» для реставрації знахідок	За потребою
Гіпс і пластилін для реставрації знахідок	За потребою
Миски, губки, щітки, лимонна кислота для миття та очищення знахідок	За потребою
Наклейки, бирки для фіксації знахідок	За потребою
Обгортувальний папір, поліетиленові пакети, коробки для зберігання знахідок	За потребою
Стрілка та таблички з позначками: назва пам'ятки, номери квадратів і розкопів для фіксації об'єктів	За потребою
Туристичний і господарський інвентар	Кількість, шт.
Намети	За потребою
Туристичні килимки і спальні мішки	За потребою
Тенти або плівка для наметів	За потребою
Набір для вогнища, рукавиці	За потребою
Групові аптечки	За потребою
Великий ліхтар	За потребою
Господарські намети для інвентарю та продуктів харчування	За потребою
Тенти для накриття дров, розкопів та ін.	За потребою
Посуд для приготування їжі (емальовані відра з покриттями,	За потребою

котелки, сковорідка, чайник тощо)	
Столовий інвентар (миски, обробні дошки, ножі, терки, половники, підноси тощо)	За потребою
Господарський інвентар (сокира, пила, молоток, гвіздки, напилник тощо)	За потребою
Ємкості для зберігання питної та технічної води	За потребою
Миючі засоби (гель, порошок, господарче мило, губки, серветки, рукавиці тощо)	За потребою

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдусин Д. А. Полевая археология СССР : уч. пособ. / Д. А. Авдусин. – М. : Высшая шк., 1980. – 335 с.
2. Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII ст. : навч. посіб. / Д. Я. Телегін [та ін] ; Ін-т змісту і методів навчання, Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б.в.], 1997. – 336 с.
3. Археологія України : навч. посіб. для вузів / Л. Л. Залізняк, О. П. Моця, Л. Л. Зубар [та ін] ; за ред. Л. Л. Залізняка. – К. : Либідь, 2005. – 503 с.
4. Археологія Української РСР. Том другий. Скіфо-сарматська та антична археологія. – К. : Наук. думка, 1971. – 504 с.
5. Археологія Української РСР. Том перший. Первісна археологія. – К. : Наук. думка, 1971. – 451 с.
6. Археологія Української РСР. Том третій. Ранньослов'янський та давньоруський періоди. – К. : Наук. думка, 1975. – 502 с.
7. Археология и естественные науки / Под ред. Б. А. Колчина. – М. : Наука, 1965. – 344 с.
8. Березанская С. С. Культуры эпохи бронзы на территории Украины / С. С. Березанская, В. В. Отрощенко, Н. Н. Чередниченко, И. Н. Шарафутдинова. – К. : Наук. думка, 1986. – 168 с.
9. Брей У. Археологический словарь / У. Брей, Д. Трамп. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
10. Винокур І. С. Археологія України : підруч. [для студ. історич. спец. вищ. навч. закл.] / І. С. Винокур. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2008. – 480 с. : іл.
11. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / О. М. Маринич (відпов. ред.) [та ін]. – К. : «Українська радянська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1989.
12. Даниленко В. Н. Неолит Украины : Главы древней истории Юго-Восточной Европы / В. Н. Даниленко. – К. : Наук. думка, 1969. – 257 с.
13. Даниленко В. Н. Энеолит Украины / В. Н. Даниленко. – К. : Наук. думка, 1974. – 174 с.
14. Женинг В. Ф. Новые методы археологических исследований : сб. науч. трудов / В. Ф. Женинг, Е. П. Бунятян, С. В. Смирнов. – К. : Наук. думка, 1982. – 232 с.
15. Зварич В. В. Нумизматический словарь / В. В. Зварич. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Львов : Издат. объединение «Вища школа», Изд-во при Львовск. гос. ун-те, 1976. – 156 с.
16. Клейн Л. С. Проблема определения археологической культуры / Л. С. Клейн // Советская Археология. – 1970. – № 2. – С. 37–51.
17. Колпаков Е. М. Классификация в археологии. Терминологический словарь-справочник / Е. М. Колпаков, В. С. Бочкарев, И. О. Васкул [и др.]. – М. : ИА АН СССР, 1990. – 125 с.

18. Котова Н. С. Неолитизация Украины / Н. С. Котова. – Луганск : Шлях, 2002. – 268 с.
19. Крапівіна В. В. Методика проведення польових археологічних робіт з учнями / В. В. Крапівіна. – К. : [Б.в.], 2001. – 47 с.
20. Липавский С. А. Содержание и формы работы с учащимися в кружках юных археологов / С. А. Липавский. – К. : [Б.в.], 1990. – 64 с.
21. Малеев Ю. М. Словник археологічних термінів / Ю. М. Малеев. – К. : Вища школа, 1999. – 112 с.
22. Максимов Е. В. Зарубинецкая культура на территории УССР / Е. В. Максимов. – К. : Наук. думка, 1982. – 172 с.
23. Максимов Е. В. Среднее Поднепровье на рубеже нашей эры / Е. В. Максимов. – К. : Наук. думка, 1972. – 184 с.
24. Маруашвили Л. И. Палеогеографический словарь / Л. И. Маруашвили. – М. : Мысль, 1985. – 367 с.
25. Мезенцева Г. Г. Дослідники археології України : Енциклопедичний словник-довідник / Г. Г. Мезенцева. – Чернігів : Сіверянська думка, 1997. – 206 с.
26. Нераденко Т. М. Археологія Черкащини : посібник-довідник / Т. М. Нераденко. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2011. – 307 с.
27. Нераденко Т. М. Археологія Чигиринщини / Т. М. Нераденко. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2012. – 505 с.
28. Нераденко Т. М. Навчально-методичний посібник до краєзнавчого курсу «Визначні археологічні пам'ятки Черкащини» / Т. М. Нераденко. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2012. – 170 с.
29. Приходнюк О. М. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI–IX ст. н. е. / О. М. Приходнюк. – К. : Наук. думка, 1980. – 152 с.
30. Свод этнографических понятий и терминов. Вып. 1. Социально-экономические отношения и соционормативная культура. – М. : Наука, 1986. – 240 с.
31. Словник-довідник з археології / Н. О. Гаврилюк [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1996. – 430 с.
32. Телегін Д. Я. Дніпро-донецька культура / Д. Я. Телегін. – К. : Наук. думка, 1968. – 254 с.
33. Телегін Д. Я. Середньостогівська культура епохи міді / Д. Я. Телегін. – К. : Наук. думка, 1973. – 171 с.
34. Тереножкин А. И. Киммерийцы / А. И. Тереножкин. – К. : Наук. думка, 1976. – 224 с.
35. Толочко П. П. Давня історія України / П. П. Толочко, С. Д. Крижицький, В. Ю. Мурзін [та ін.]. – Книга 1. – К. : Наук. думка, 1994. – 240 с.
36. Толочко П. П. Давня історія України : навч. посіб. / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, О. П. Моця та ін. – Книга 2. – К. : Наук. думка, 1995. – 220 с.
37. Формозов А. А. Страницы русской археологии / А. А. Формозов. – М. : Наука, 1986. – 240 с.

38. Щапова Ю. Л. Естественно-научные методы в археологии / Ю. Л. Щапова. – М. : МГУ, 1988. – 151 с.
39. Щапова Ю. Л. Методы естественных наук в археологии / Ю. Л. Щапова, А. К. Станюкович. – М. : Наука, 1987. – 158 с.
40. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона в 82 тт. и 4 доп. тт. – М. : Терра, 2001. – 40726 с.

Навчально-методичне видання

Тетяна Нераденко

**ПРОГРАМА
«АРХЕОЛОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО»**

**Дослідницько-експериментальний
напрямок**

**(секція археології Черкаського територіального відділення
Малої академії наук України)**

Відповідальний за випуск – О. Лісовий
Редактор – А. Саїбова
Дизайн обгортки – Б. Лісовський

Формат 60x84/16. Друк цифровий.
Папір офсетний 80 г/м².
Наклад 200 прим.

Віддруковано у ТОВ «СІТПРІНТ».
01103, м. Київ, вул. Професора Підвисоцького, буд. 10/10, офіс 61.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серія ДК № 4663 від 04.12.2013